

GENEZIS 3 A TEOLOGICKÁ FENOMENOLÓGIA SMRTI

Pavel HANES

Il ne faut entretenir ni les princes, ni les peuples de leurs chances de mort : les princes punissent cette témérité par la disgrâce; le public s'en venge par le ridicule. (COURNOT)

Otázky vzťahujúce sa k smrti a smrteľnosti sa týkajú samej podstaty a zmyslu ľudského života a hlboko determinujú chápanie vlastnej identity a zmyslu existencie. „Dejiny smrti sú dejinami seba-reflexie. Kto sme? Odkiaľ prichádzame a kam ideme po smrti? Ak jestvuje posmrtný život, aký je a ako sa naň môžeme pripraviť? Ale ak tento život je naplnením nášho času, ako ho môžeme najlepšie prežiť s vedomím, že zomrieme“¹

Pohľad bežného súčasníka na smrť je asi možné vyjadriť slovami „exitus do neznáma“. Tento exitus je síce „všadeprítomný“, ale zároveň ignorovaný, čo sa odráža napr. v slovenskom porekadle „zabudol som ako na smrť“. Stredoveké „memento mori“ vychádzalo z viery, že smrť nie je absolútny koniec jestvovania, ale predel, na ktorý sa treba pripraviť. Novovek obrátil pozornosť západnej civilizácie na tento svet, tento život a „nebo prenechal vrahcom“.² Súčasná kvalita života v západnej civilizácii sa s európskym stredovekom sotva dá porovnať, aj keď populárna predstava, že život v tých dobách bol „ohavný, zverský a krátky“³ nie je celkom oprávnená. Novoveký človek (hlavne v tzv. „západnej“ kultúre), na rozdiel od stredovekého, považuje svoje právo na šťastie za nepochybniteľnú samozrejmosť a je pre neho celkom samozrejmé, že celú pozornosť a energiu, či schopnosti venuje dosahovaniu tohto „pozemského“ šťastia. K tomu treba ešte pridať, že smrť je všeobecne vytesňovaná z poľa každodennej pozornosti – zomierajúci sú v zariadeniach určených na dožitie, či zomieranie (domovy dôchodcov, nemocnice, hospice) a prípady, keď „normálne“ zomierajú blízki príbuzní alebo priatelia sú o to väčším prekvapením, či dokonca šokom. Pokusy pozrieť sa na smrť filozoficky alebo teologicky narážajú v prvom prípade na nedostatok informácií o realite smrti, v druhom prípade na problém nedostatku svetonázoru, ktorý tému „smrť“ nemá v programe.

Prevládajúci svetonázor sa k náboženskej skúsenosti stavia väčšinou skepticky a obyčajne aj nábožensky presvedčení ľudia majú pri predstave o posmrtnom živote veľmi neisté predstavy a pocity. V teológii sa však smrti a smrteľnosti nedá vyhnúť. „Kresťanská teológia by nemala žiadny zmysel, keby nezaoberala otázkou smrti (*were it not dealing with the matter of death*).“⁴ Problém vyrovnávania sa so smrťou a smrteľnosťou začína hneď na prvých stránkach Biblie. Človek nerešpektoval Boží zákaz a varovanie jest' zo stromu poznania dobra a zla – „...lebo v deň, keď by si z neho jedol, istotne zomrieš.“ (Gn 2:17) – a v nasledujúcej kapitole je zaznamenané, čo sa stalo, keď človek zo stromu naozaj jedol. Podľa bežnej predstavy o smrti by sme čakali, že vo chvíli, keď zjedol z ovocia, padne na zem fyzicky mŕtvy. Nič také sa nestalo. Namiesto toho sa dozvedáme, že sa mužovi aj žene „otvorili oči“ (Gn 3:7), pokúsili sa zakryť svoj nahé telá a keď sa približoval Jahve, ukryli sa medzi stromami. Ich reakcie seminálnym spôsobom ukazujú na to, čo v dejinách smrti môžeme nazvať „fenomenológiou smrti/smrteľnosti“ – strach, pocit nedostatočnosti, popieranie, únik. V Édene sa následky smrti odhaľujú v intuitívnej, nereflektovanej podobe vo viac-menej fyzických úkonoch (nové videnie, zakrývanie nahoty, únik medzi stromy). Tieto intuitívne reakcie môžeme sledovať v rozvinutej forme v náboženstve, filozofii, kultúrnych zvyklostiach, prípadne v umení v podobe doktrín, mytológie, poézie, prísloví, čo praktických návodov k tomu ako „žiť so smrťou“. Ak tieto všeobecne ľudské pokusy vyrovnáť sa so skutočnosťou zomierania spracujeme z hľadiska biblického zjavenia, výsledkom bude „teologická fenomenológia smrti“.

¹ DAVIES, D.J. *A Brief History of Death*, Malden : Blackwell Publishing, 2005, s. 1

² „Den Himmel überlassen wir / Den Engeln und den Spatzen.“ (HEINE, H. *Sämtliche Werke II*, Leipzig und Wien : Bibliographisches Institut, netadované, s. 432)

³ „Nasty, brutish and short“ sú slová, ktoré použil HOBBS o živote v inej súvislosti, ale bývajú aplikované na charakteristiku života v stredoveku.

⁴ BINGHAM, G.C. *Dear Friend of Dark Intruder?*, www.newcreationlibrary.net/books/pdf/099_LFS42.pdf (1.11. 2014)

1. TRADIČNÉ POHLADY NA SMRŤ A SMRTELŇOSŤ

Vyrovňavanie sa so smrťou je možné nájsť ako predmet náboženských, či filozofických úvah takmer v každej kultúre. Ako príklad môžeme uviesť egyptskú „Knihu mŕtvych“, SOKRATOVU obrannú reč, alebo SENECOVU filozofickú útechu Polybiovi a stredoveké kresťanské *ars moriendi*. Na základe viac-menej jasne stanoveného svetonázoru a antropológie sa pokúšajú pripraviť človeka na smrť alebo aspoň mu pomôcť vyrovnať sa s vlastnou smrteľnosťou.

Egyptská kniha mŕtvych mala pomôcť vyrovnať sa so smrťou pomocou obrazov, ktoré „...prekonávajú ochromujúce, traumatizujúce pôsobenie smrti a dovoľujú ju nejakým spôsobom spracovať“.⁵ Egyptská mytológia smrti sa díva na smrť ako na návrat k pra-realite, návrat do „...materského lona, pred ktorým je ako priepust posmrtný súd.“⁶ Vyrovnanie sa so smrťou je tu stotožnené s prípravou na posmrtný súd, lebo len „spravodliví“ sa vrátia k matke všetkých mŕtvych a stanú sa súčasťou večného kolobehu života. Na jednej egyptskej rakvi za zachoval nápis: „Vkladám ťa do seba, rodím ťa druhýkrát / takže vychádzaš a vchádzaš medzi nehynúce hviezdy / a deň za dňom povstávaš, oživaš a mladneš ako boh slnka. / ...Objímam ťa vo svojom mene „rakva“, / dávam ti sladký dych severného vetra, / ...tvoje bytie trvá naveky, Oziris N!“⁷ Tu je zároveň pozorovateľný úzky súvis medzi posmrtným životom a kultom smrti, ktorý nachádzame aj v iných náboženstvách.⁸

Filozofický postoj k smrteľnosti, ktorý nachádza akési útočisko v nevedomosti, predstavuje PLATÓNOV SOKRATES: „Lebo báť sa smrti, občania, nie je nič iné, ako zdanie múdrosti (δικεῖν σοφὸν εἶναι), keď ju človek nemá; je to zdanie poznania toho, čo človek nevie. Lebo nikto nevie o smrti, či je pre človeka najväčším dobrom (πάντων μέγιστον ὄν τῶν ἀγαθῶν), a ľudia sa jej boja, akoby dobre vedeli, že je to najväčšie zlo. A či práve toto nie je najhanebnejšia nevedomosť, myslieť si, že viem to, čo neviem?“⁹ SENECOVE rady sú príkladom filozofického postoja, ktorý nehovorí o posmrtnej existencii, ale nachádza stoické upokojenie v priznaní nevyhnutnosti smrti a všadeprítomnej smrteľnosti: „Každý človek sa podvádza svojou vlastnou ochotou veriť tomu, čo sa mu páči a dobrovoľne zabúda na smrteľnosť. ...pohrebné sprievody našich priateľov aj cudzích ľudí denne idú pred našimi očami, radi si ich však nevšímame, a keď sa také niečo stane, pred čím nás celý náš život varuje, zdá sa nám to nečakaným (*subitum id putamus esse*). Toto nie je nespravodlivosť osudu, ale skazenosť (*pravitas*) a nenásytnosť ľudskej mysle, ktorá sa hnevá na to, že musí opustiť to miesto, na ktoré bola len z milosti prijatá (*quo admissa est precario*). O čo pravdivejší je ten, kto, keď počul o smrti svojho syna, povedal slová hodné veľkého muža: 'Keď som ho splodil, vedel som, že raz zomrie!' ...čo je nového na smrti človeka, keď celý jeho život nie je nič iné, ako cesta k smrti (*tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est*)?“¹⁰

Stredoveké príručky *ars moriendi* zaoberajúce sa prípravou na smrť sa rozšírili v pätnástom storočí. Boli to knihy, ktoré mali zastúpiť kňaza v časoch epidémií a náhlych ochorení, takže často slúžili ako akási „samoobsluha“ pri zomieraní. Boli písané populárnym štýlom a obsahovali informácie, čo môže zomierajúci očakávať pri zomieraní a modlitby a úkony, ktoré treba urobiť, aby človek dosiahol „dobrú smrť“ a po smrti spásu. Anonymné ilustrované dielo *Ars moriendi* zo začiatku pätnásteho st. radí, ako sa vyrovnať s piatimi pokušeniami, ktoré prídu na zomierajúceho v agónii smrti: (1) pokušenie odhodiť vieru, (2) pokušenie k zúfalstvu, (3) pokušenie byť netrepezlivým, (4) pokušenie pýchy a (5) pokušenie lakomstva.¹¹ Týchto päť pokušení ukazuje nielen na svetonázor, ale aj psychológiu stredovekého človeka pri vyrovňovaní sa so smrťou. Ako to bude vyzerat' „na druhej strane“, opisuje slávna DANTEHO *Božská komédia*. Pre stredovekého človeka je smrť zďaleka nie koncom existencie – je to bolestný prechod do jestvovania, na ktoré sa pred smrťou treba dobre pripraviť. Podľa populárnej teológie má túto prípravu v moci cirkev.

⁵ ASSMANN, J. *Smrť jako fenomén kulturní teorie*, Praha : Vyšehrad, 2003, s. 16.

⁶ ASSMANN, J. *Smrť jako fenomén kulturní teorie*, s. 37.

⁷ ASSMANN, J. *Smrť jako fenomén kulturní teorie*, s. 24.

⁸ „...in the great countries about the eastern Mediterranean, especially Thrace, Asia Minor and Egypt, the highest religious consciousness of these races was expressed in elaborate cults of death and resurrection, to have participated in which is said to have made the celebrants over and initiated them into a new and higher life.“ (HALL, G. S. *Thanatophobia and Immortality*. In: *The American Journal of Psychology XXVI*, 1915, s. 562)

⁹ PLATO *Apology* 29A.

¹⁰ SENECA, L. A. *Of Consolation: To Polybius XI*.

¹¹ BULLEN, G. *Introduction*. In: ANONYMOUS *Ars Moriendi*, London : Wyman & Sons, 1881, s. 10-15.

2. MODERNÝ ČLOVEK A SMRŤ

„Moderný človek“ je ťažko uchopiteľný pojem, preto si pomôžeme JUNGVOU charakteristikou z r. 1931: „V stredoveku ako aj grécko-rímskom svete bolo všeobecným presvedčením, že duša je substanciou. V skutočnosti ľudstvo ako celok malo túto vieru od svojich najranejších začiatkov a až druhej polovici devätnásteho storočia bolo ponechané vyvinúť „psychológiu bez duše“. Pod vplyvom vedeckého materializmu, všetko, čo nebolo možné vidieť očami a dotknúť sa rukami, bolo spochybnené; dokonca sa tomu vysmievalo, keďže to malo vzťah k metafyzike. Nič nebolo považované za „vedecké“ ani za pravdivé, ak to nebolo možné vnímať zmyslami alebo vystopovať toho fyzikálne príčiny.“¹² Náboženské cítenie bolo nahradené umením – „...najsilnejšou súčasťou dnešného náboženstva je podvedomá poézia (*unconscious poetry*)“¹³ – ktorému nezáleží na tradičnom pojme pravdivosti, či objektívnej platnosti svetonázoru, či náboženského presvedčenia, ale len na jeho schopnosti vylepšiť kvalitu života.¹⁴

Odmietavý postoj k metafyzike sa prejavil nielen v pozitívnych vedách, ale aj vo filozofii: PEIRCE napísal: "Takmer každé tvrdenie ontologickej metafyziky je buď nezmyselné táranie (*meaningless gibberish*) - jedno slovo definované inými slovami, a tie zase ďalšími bez dosiahnutia akejkol'vek reálnej predstavy (*without any real conception*) – alebo ide o absurdity. Takže keď sa všetky takéto smeti vyhodnia, z filozofie ostane to, čo je vhodné na skúmanie pozorovacími metódami skutočných vied - pravda, ktorú je možné dosiahnuť bez tých nekonečných nedorozumení a hádok, ktoré urobili z najvyššej z pozitívnych vied púhu zábavu pre záhaľčivú myseľ – akýsi šach...."¹⁵ Ideálom sa stalo urobiť z teórie myslenia akúsi súčasť fyziky.¹⁶ Takéto materialistické vysvetlenie duševného života človeka logicky má za následok aj odlišnú definíciu smrti. Platón vysvetľoval smrť ako oddelenie duše od tela.¹⁷ Moderná filozofia sa k tomu vyjadří nasledovne: „x zomrie v t = duša sa oddelí od tela v t. Toto je problematické preto, lebo ak niečo má zomrieť, musí to mať dušu. Mnohí však vedia ťažko uveriť tomu, že rastliny (ktoré jasne môžu zomrieť) majú duše. Podobne mnohí nedokážu veriť, že živé bunky majú dušu, a predsa bunky môžu umierať.“¹⁸ Ako vidieť, problémy, na ktoré tu narážame, sa týkajú zložitých otázok ontológie – a na to moderný človek nemá čas ani „nervy“. Psychológia, ktorá v novej dobe nahradila teológiu v jej úlohe „utešovateľky“, v novej dobe vysvetľuje ľudskú psychiku z troch základných perspektív:¹⁹

(1) Biologická perspektíva – zahrňuje názor biopsychologický (človeka je možné redukovať na vnútorné fyzikálne, chemické a biologické procesy) a názor evolucionistický (ľudské správanie je výsledkom evolučných procesov ako napr. prirodzený výber),

(2) Psychologická perspektíva – zahrňuje názor behavioristický (ľudské správanie je formované a ovládané prostredím, v centre pozornosti je naučené správanie, odmeny a tresty), názor kognitívny (ľudské správanie je možné pochopiť pomocou mentálneho spracovania informácií; sústreďuje sa na myslenie, poznanie, vnímanie, percepciu, porozumenie, pamäť, rozhodovanie a úsudok), názor psychodynamický (správanie je riadené silami vo vnútri osobnosti, ktoré sú často skryté a nevedomé; dôraz je na vnútorných impulzoch, túžbach a konfliktach, obzvlášť nevedomých), názor humanistický (ľudské správanie je vedené obrazom, ktorý má človek o sebe, subjektívnymi percepciami sveta a potrebami osobného rastu; v ohnisku pozornosti je subjektívna uvedomelá skúsenosť, ľudské

¹² JUNG, C. G. *The Collected Works VIII*, London : Routledge, 1991. s. 338.

¹³ ARNOLD, M. *The Study of Poetry*, Boston and Chicago : Allyn and Bacon, 1896, s. 1.

¹⁴ Následný prejav negovania metafyziky je v tabuizovaní samotnej témy smrti: „Často sa hovorí o tom, že kým pred sto rokmi sa v západných krajinách o smrti otvorene hovorilo, ale sex bol tabu, úlohy sa teraz vymenili. V permissívnej spoločnosti dneška je sex bez zábran predmetom konverzácie, ale smrť je už nejaký čas takmer zakázanou témou v slušnej spoločnosti. (HICK, J. *Death and Eternal Life*, Louisville : Westminster John Knox Press, 1994, s. 81.)

¹⁵ PEIRCE, C. S. *Collected Papers of Charles S. Peirce*. In: MUNITZ M. K. *Contemporary Analytic Philosophy*, s. 58.

¹⁶ „Locke est, je crois, le premier des hommes qui ait tenté d'observer et de décrire l'intelligence humaine, comme l'on observe et l'on décrit une propriété d'un minéral ou d'un végétal, ou une circonstance remarquable de la vie d'un animal : aussi a-t-il fait de cette étude une partie de la Physique.“ (DE TRACY, D. *L'Idéologie I*, Paris : M V Courcier, 1817, s. xv)

¹⁷ „Či nie je smrť oddelenie duše od tela (χωρισμός ψυχῆς ἀπὸ σώματος)? *Phaedo* 67D. „Čo iné je smrť ... ako oslobodenie duše od tela (μη ἄλλο τι ἢ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν)? *Phaedo* 64C.

¹⁸ FELDMAN, F. *Death*. In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, : Routledge, 1998.

¹⁹ Podľa: COON, D. – MITTERE, J. O. *Introduction to Psychology*, Belmont : Wadsworth, 2013, s. 29.

problémy, možnosti, ideály a seba-uplatnenie)

(3) Sociokultúrna perspektíva – podľa tohto názoru správanie je ovplyvnené spoločným a kultúrnym prostredím. Dôraz je na vplyve sociálneho a kultúrneho prostredia, kde sa osobnosť narodila, vyrástla a žije v súčasnosti. Človek je súborom svojich prirodzených interakcií.

Vyššie uvedené psycho-filozofické perspektívy a názory vysvetľujú človeka zvnútra jeho osobnosti, alebo zvnútra sveta, v ktorom žije, sú skrz-naskrz monistické a neobsahujú žiadne podozrenie o možnosti ontologického dualizmu, či pluralizmu. Z odmietnutia myslieť „metafyzicky“ o svete a živote celkom prirodzene vyviera aj postoj sekularizovaného, „nemetafyzického“ človeka k smrti. Fenomenologická psychológia konštatuje: „Posledná hranica existencie je, samozrejme, smrť a toto označuje koniec všetkých ľudských možností.“²⁰ (Treba si všimnúť slovo „samozrejme“, ktoré naznačuje, že o iných možnostiach sa ani neuvažuje, nejaká posmrtná, či mimo-svetská existencia je vylúčená z uvažovania.) Môžeme síce pochybovať, nakoľko sú tieto „istoty“ úprimné,²¹ ale zdá sa, že pre obrovskú väčšinu ľudí sú praktickým zdrojom ich životných postojov a etických rozhodnutí. Neriešiteľný rozpor medzi slobodou ľudského konania, etickou hodnotou človeka a vedeckými vysvetleniami sa vo vede jednoducho nerieši, pretože „príliš závažia náboženstvom“.

V ďalšom budeme skúmať fenomenológiu postojov súčasného človeka k smrti a smrteľnosti na štyroch prekrývajúcich sa psycho-svetonázorových skupinách: (1) popieranie smrteľnosti (FREUD), (2) pocit absurdnosti života končiaceho smrťou (CAMUS), (3) autenticita života založená na „bytí-na-smrť“ (HEIDEGGER) a (4) melanchólia (FREUD),²² ktoré voľne korešpondujú so seminálnymi reakciami na zážitok smrteľnosti v tretej kapitole Genezis:

(1) Sigmund FREUD r. 1915 napísal v článku komentujúcom európsku vojnu: „Nepriznáme si, že v našom civilizovanom postoji k smrti žijeme psychologicky nad svoje pomery (*psychologically beyond our means*)? Neotočíme sa a nepriznáme pravdu? Nebolo by lepšie dať smrti to miesto, na ktoré má právo aj v skutočnosti aj v našich myšlienkach a odhaliť trochu viac z nášho nevedomého postoja k smrti, ktorý sme až doteraz tak starostlivo potláčali?²³ Nikto v podstate neverí vo svoju vlastnú smrť a v podvedomí sme presvedčení o svojej vlastnej nesmrteľnosti.²⁴ Psychológ Ernest BECKER stopuje popieranie (*denial*) k etike heroizmu,²⁵ ktorá je podľa neho narcistickou reakciou na strach zo smrti.²⁶ Či už ide o odmietnutie o smrti rozmýšľať, alebo o snahu správať sa ako hrdina, faktom ostáva, že smrť ako hrozivá istota konca je vytesňovaná z poľa pozornosti.

(2) Albert CAMUS sa pozerá smrteľnosti človeka priamo do očí a vyhlasuje, že najväznejší problém filozofie je otázka samovraždy.²⁷ Revolta absurdného človeka nemusí podľa CAMUSA končiť v samovražde, ale jeho ideálom je „prítomnosť a postupnosť prítomností pred dušou neprestajne vnímať človeka“.²⁸ Vesmír je nevysloviteľný a vládne v ňom „protirečenie, antinómia, úzkosť a bezmocnosť“.²⁹ Tento „absurdný človek“ sa ukrýva medzi stromami uvedomovania práve prítomných okamihov života.

(3) Martin HEIDEGGER, na rozdiel od CAMUSA, nachádza v „bytí-na-smrť“ možnosť autentického bytia človeka. Ako je možné nájsť autenticitu v tom, kde iní filozofi nachádzajú absurditu, nie je zrejmé na prvý pohľad, preto je tu potrebné krátke vysvetlenie z oblasti dejín filozofického myslenia.

²⁰ LANGDRIDGE, D. *Phenomenological Psychology*, Harlow : Pearson Education Limited, 2007, s. 31.

²¹ „...ľudia obyčajne filozofujú, aby presvedčili sami seba, aj keď sa im to nepodarí.“ (UNAMUNO, M. *DE The Tragic Sense of Life*, London : Macmillan, 1921, s. 71.)

²² Tieto kategórie nie je ťažké s použitím určitej miery imaginácie priradiť k udalostiam z Édenu v Genezis 3: strach, ukrývanie, únik, pokus o zachovanie vlastnej dôstojnosti zakrytím nahoty...

²³ FREUD, S. *Reflections on War and Death*, New York : Moffatt, Yard and Company, 1918, s. 71.

²⁴ „Im Grunde glaube niemand an seinen eigenen Tod oder, was dasselbe ist: Im Unbewußten sei jeder von uns von seiner Unsterblichkeit überzeugt.“ FREUD, S. *Zeitgemäßes über Krieg und Tod*, Leipzig : Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924, s. 20.

²⁵ Podľa BECKERA najdôležitejšia otázka, akú sa môžeme seba opýtať, je „čo robím, aby som získal pocit hrdinstva?“ (BECKER, E. *The Denial of Death*, New York : Simon & Schuster, 1997, s. 5.)

²⁶ „One of the key concepts for understanding man's urge to heroism is the idea of 'narcissism.'“ (BECKER, E. *The Denial of Death*, s. 2.)

²⁷ „Il n'y a qu'un problème philosophique vraiment sérieux : c'est le suicide.“ (CAMUS, A. *Le Mythe de Sisyphe*, Paris : Les Éditions Gallimard, 1942, s. 15.)

²⁸ „Le présent et la succession des présents devant une âme sans cesse consciente, c'est l'idéal de l'homme absurde.“ (CAMUS, A. *Le Mythe de Sisyphe*, s. 88.)

²⁹ *Ibid.* s. 39.

Praktický problém nedostatku informácií o „živote mimo (môjho) života“ vyjadril MERLEAU-PONTY slovami: „Vedecké názory, podľa ktorých je moja existencia momentom sveta, sú vždy naivné a pokrytecké, pretože so samozrejmosťou predpokladajú – bez toho, aby o tom explicitne hovorili – iný pohľad, totiž pohľad vedomia, skrze ktoré sa od začiatku sveta formuje okolo mňa a začína existovať pre mňa.“³⁰ Problém poznania objektívneho sveta prostredníctvom fenoménov „zvonku“ prenikajúcich do vedomia (subjektu) riešil KANT a dospel k veľmi negatívnym výsledkom. Absolútny idealizmus, ktorý na nejaký čas ovládol filozofické pole, keď stotožnil objekt so subjektom vo svetovom duchu, natrvalo nepresvedčil ani vo svojom panteistickom (hegeliánskom), ani v materialistickom (marxistickom) vydaní. Po SCHOPENHAUEROVÝCH a NIETZSCHEHO iracionalistických reakciách HUSSERL začal filozofiu pod descarteovsky „od začiatku“ uzátvorkovaním objektu aj subjektu (epoché) a rozhodol obmedziť poznanie jedine na fenomény vo vedomí, hoci zároveň vehementne odmietol, že by fenomenológiu bolo možné stotožniť s psychológiou. HUSSERL venoval veľa času a námahy, aby uskutočnil dokonalé uzátvorkovanie, ale myslím, že môžeme súhlasiť s MERLEAU-PONTY, že sa mu to celkom nepodarilo.³¹ Toto je dôležité pre pochopenie paralely medzi náročnou fenomenologickou redukciou a populárnym existenciálnym pohľadom na život výlučne zvnútra, tj. spomedzi dvoch bodov v čase – medzi narodením a smrťou. Tieto dve vysvetlenia – internalistické a externalistické – predstavujú dva filozofické prístupy k mentálnym procesom v súčasnej filozofii. HUSSERLOVA fenomenologická metóda, ako sme videli, sa obmedzuje na prakticky solipsistické odmyslenie vonkajšieho sveta a subjektu. Ide o metodologický solipsizmus. Externalistické vysvetlenie mentálnych obsahov tvrdí, že všetky pochádzajú zo vzťahov k vonkajšiemu svetu a z jazyka, a závisia na lingvistických pravidlách, kým HUSSERLOVA redukcia je snahou obísť všetky interpretácie, predpoklady a náhodné aspekty fenoménov.

HEIDEGGER, ktorého postoj k problému ľudskej smrteľnosti nás tu zaujíma, pracuje s HUSSERLOVOU fenomenologickou metódou, ale neobmedzuje ju na čisto vnútorné mentálne objekty. Jestvovanie človeka vo svete je síce nazerané „zvnútra“, alebo „zospodu“ prostredníctvom fenoménov vo vedomí, ale nie je z neho možné bez zvyšku odmyslieť okolitý svet. HEIDEGGER súhlasí s HUSSERLOM v tom, že svetu môžeme porozumieť len internalisticky – prostredníctvom našej skúsenosti, ale nesúhlasí s jeho imanentným chápaním intencionality oddeleným od vonkajšieho sveta. Stavby ako sú strach, nuda, šťastie, alebo smútok je sotva možné skúmať ako čisto imanentné javy oddelené od fyzického prežívania alebo od vonkajšieho sveta. HEIDEGGER poukazuje na možnosť neurčitých pocitov strachu, či obáv, ktoré nie sú jasne nasmerované na žiadny objekt.

HEIDEGGER kladie základy svojej interpretácie bytia-vo-svete v diele „Bytie a čas“ (*Sein und Zeit*). Projekt, ktorý mal touto prácou len začať, nedokončil a vo svojej neskoršej fáze pozmenil dôrazy svojej filozofie. Pre nás je však dôležité práve jeho dielo „Bytie a čas“, keďže v ňom nachádzame najpodrobnejšiu analýzu fenomenologického vzťahovania bytia k vlastnej smrti. Komplikovanou analýzou problematiky smrti dochádza HEIDEGGER k tvrdeniu, že jedinečnosť ľudskeho bytia je daná práve „bytím-na-smrť“. Analýza postoja k smrti sa tu stáva zároveň analýzou porozumenia vlastnej existencii. HEIDEGGER kritizuje filozofiu, ktorá sa uspokojuje s vysvetlením bytia ako transcendentálneho pojmu, o ktorom sa viac nedá nič povedať.³² Ukázať, že to nie je pravda, považuje za svoju hlavnú úlohu.³³ Fenomenologická otázka na bytie sa prejaví v tom, že HEIDEGGER sa nepýta na „bytie o sebe“, ale na to, „ako sa bytie javí nám“. Pritom „...fenomenológia nám neposkytuje predmet

³⁰ MERLEAU-PONTY, M. *Phénoménologie de la perception*, Paris : Gallimard, 1945, s. II.

³¹ MERLEAU-PONTY, M. *Phenomenology of Perception*, New Jersey : Routledge & Kegan, 1962, s. xiv. („...it is impossible to bracket off all of our pre-understanding or pre-assumptions so as to turn back with a clear view on the lifeworld (we can never be completely free of our own prejudice). In turn, this means that Husserl's ultimate wish to discover pure consciousness is unachievable and unrealistic. ASHWORTH – CHUNG (ED.) *Phenomenology and Psychological Science*, New York : Springer, 2006, s. 5.)

³² „Und wenn schließlich *Hegel* das „Sein“ bestimmt als das „unbestimmte Unmittelbare“ und diese Bestimmung allen weiteren kategorialen Explikationen seiner „Logik“ zugrunde legt, so hält er sich in derselben Blickrichtung wie die antike Ontologie, nur daß er das von Aristoteles schon gestellte Problem der Einheit des Seins gegenüber der Mannigfaltigkeit der sachhaltigen „Kategorien“ aus der Hand gibt. Wenn man demnach sagt: „Sein“ ist der allgemeinste Begriff, so kann das nicht heißen, er ist der klarste und aller weiteren Erörterung unbedürftig. Der Begriff des „Seins“ ist vielmehr der dunkelste.“ (HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1967, s. 3)

³³ „Die konkrete Ausarbeitung der Frage nach dem Sinn von „Sein“ ist die Absicht der folgenden Abhandlung.“ (HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1967, s. 1.)

skúmania ...pojem nám dáva len vysvetlenie ako sa má narábať a vykázat' to, s čím sa táto veda zaoberá".³⁴ Fenomén tu nie je kantovský protiklad veci-o-sebe, ani empirický vnem sprostredkovaný zmyslami. Ide o niečo hlbšie, čo je implicitne prítomné v skúsenosti od samého začiatku, a čo dáva prístup k bytiu ako bytiu. Takto HEIDEGGER mení ontológiu na fenomenológiu.³⁵

Osobitným javom v bytí človeka je to, že má vzťah k svojmu bytiu. Proces skúmania, ktorý je primeraný bytiu *Dasein* nie je v získavaní informácií zvonku, ale vo vysvetlení toho, čo sa nachádza v jeho vnútri. HEIDEGGER nazýva postavenie *Dasein* „hermeneutickou situáciou“,³⁶ ktorú musí *Dasein* interpretovať (je to jeho nielen dar – *Gabe*, ale aj úloha – *Aufgabe*). Podľa HEIDEGGEROVEJ analýzy *Dasein* samo seba vždy chápe ako *vrhnuté*, ako *predstihnuté* a ako *spoluexistujúce*. „Toto bytie naplňuje význam titulu „starosť“ (*Sorge*), ktoré je použité čisto v ontologicko-existenciálnom zmysle.“³⁷ Starosť znamená, že *Dasein* je konfrontované s existenciálnymi úlohami, ktoré musí splniť a vystavené existencii iných starajúcich sa *bytí*, o ktoré sa treba starať.

To, čo sme sa o starosti a strachu zo smrti a smrteľnosti dozvedeli od HEIDEGGERA, sa dá celkom dobre zosúladiť s postojmi a názormi, ako sme ich videli v predchádzajúcich častiach. HEIDEGGER však nachádza v smrti *úplnosť* bytia. Smrť nie je len časový bod v budúcnosti, ale je stále prítomným prvkom v štruktúre *Dasein*. „Smrť je podstatnou súčasťou života, ak nie naozaj vrcholom a korunou ľudského života.“³⁸ Toto je spôsobené uvedomovaním *časovosti*, takže *Dasein* predjíma budúcnosť a dokáže integrovať budúcnosť smrti do svojho súčasného bytia. Smrťou sa *Dasein* stáva „celým“. Privlastnenie tejto vlastnej totality (*eigentliche Ganzheit*) vedie k totálnej autenticite (*gänzliche Eigentlichkeit*). Toto privlastnenie nemá etický charakter. Ide o voľbu svojho vlastného *Dasein* v jeho jedinečnosti, ktorá je daná smrteľnosťou. Táto transcendentálna možnosť smrti je normatívna pre všetky autentické rozhodnutia.³⁹

Ako vidíme, ani u HEIDEGGERA smrť a smrteľnosť neznamená nejaké „šťastné naplnenie“ bytia,⁴⁰ ale svojou radikálnou „možnou nemožnosťou“ mu v anticipácii smrti poskytuje individualizáciu vlastnej potenciality bytia (*Seinkönnen*).⁴¹ Vzťah k smrti je u súčasného človeka možné považovať za „heideggerovský“ – tj. na jednej strane motivovaný fenomenologickou metódou – v tom zmysle, že jeho pohľad na život je informovoaný zvnútra, takmer solipsisticky, a zároveň neurčitým pôsobením neznámeho, čo sa prejavuje v existenciálnej neistote a v neustálom zápase o zmysel bytia-vo-svete.

(4) FREUDOVA štúdia z r. 1917 *Trauer und Melancholie* porovnáva smútenie za mŕtvym s melanchóliou.⁴² Strata milovanej osoby je traumatická skúsenosť, pretože ego je pripútané k tomu, čo miluje. Takéto pripútanie (*cathexis*) po strate vedie k opačnej reakcii (*anticathexis*), ktorá je veľmi bolestivá. Melanchóliu FREUD opisuje ako hlbokú sklúčenosť (*tief schmerzliche Verstimmung*), nezáujem o vonkajší svet, stratu schopnosti prejavovať lásku (*Verlust der Liebesfähigkeit*) nechť k akejkol'vek aktivite (*Hemmung jeder Leistung*) a zníženú seba-úctu (*Herabsetzung des Selbstgefühls*), ktorá sa prejavuje vo výčitkách (*Selbstvorwürfen*) a nadávkach vlastnej osobe (*Selbstbeschimpfungen*)

³⁴ HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 34-35.

³⁵ „Ontologie ist nur als Phänomenologie möglich.“ (HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 35.) podobne: „Philosophie ist universale phänomenologische Ontologie, ausgehend von der Hermeneutik des Daseins“ (s. 436)

³⁶ HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 232.

³⁷ HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 192.

³⁸ DEMSKE, J. M. *Being, Man and Death*, Lexington : The University Press of Kentucky, 1970, s. 25.

³⁹ „Nur das Vorlaufen in den Tod treibt jede zufällige und 'vorläufige' Möglichkeit aus. Nur das Freisein für den Tod gibt dem Dasein das Ziel schlechthin und stößt die Existenz in ihre Endlichkeit.“ (HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 384.)

⁴⁰ „Das Sein zum Tode ist wesentlich Angst.“ (HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 266.)

⁴¹ „...die Frage nach dem Tod im wesentlichen Bezug steht zur Wahrheit des Seyns und nur in diesem Bezug; daß daher hier nicht und niemals der Tod als die Verneinung des Seyns oder gar der Tod als 'Nichts' für das Wesen des Seyns genommen wird, sondern im genauen Gegenteil: der Tod das höchste und äußerste Zeugnis des Seyns.“ (HEIDEGGER, M. *Beiträge zur Philosophie*, Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1989, s. 284.)

⁴² V súčasnej psychiatrii je melanchólia charakterizovaná ako „subtyp depresie“. „Prijať 'depresiu' ako označenie lekárskej deagnózy je to isté ako prijať slovo 'infekcia' ako definitívny diagnostický pojem v klinickej medicíne. 'Melancholia' má presnejší význam. Ako centrálny organizačný model porúch správania melancholia je vratná, vysilujúca, pervazívna mozgová porucha, ktorá mení náladu, motorické funkcie, myslenie, kogníciu, percepciu a mnoho základných fyziologických procesov. (TAYLOR, M. A. – FINK, M. *Melancholia, the Diagnosis, Pathophysiology, and Treatment of Depressive Illness*, Cambridge : 2006, s. 15.)

a vrcholí v paranoidných očakávaníach trestu (*wahnhaften Erwartung von Strafe*).⁴³ FREUD nachádza všetky tieto príznaky aj v smútení, okrem poškodenia sebaúcty. Smútenie a melanchólia sa podobajú práve v tomto utiahnutí sa, hoci podľa FREUDA pri smútení je utiahnutie vedomé, kým pri melanchólíi ostáva podvedomým. Problémy melanchólie sú z tohto dôvodu značne záhadné.

Pre skúmanie fenomenológie moderných postojov k smrti je dôležitá súvislosť, ktorú FREUD vidí medzi smútením za mŕtvym a melanchóliou. Ak nebudeme používať súčasnú, klinicky presnú definíciu melanchólie a ostaneme pri FREUDOVEJ charakterizácii, môžeme pojem „melanchólia“ vo vzťahu k smrti sledovať aj v dielach, ktoré formálne nepatria do odboru psychológie. Po prvej svetovej vojne UNAMUNO napísal *Tragický pocit zo života*, v ktorom charakterizuje hlbokú melanchóliu pôsobením uvedomovaním smrteľnosti a smrti, po ktorej neprichádza nesmrteľnosť, ako *čiernu dieru*, ktorá je samotným nekonečnom.⁴⁴ UNAMUNO, podobne ako CAMUS, skúma celkový pocit moderného človeka z nezmyselnosti života, jeho úvahy o samovražde,⁴⁵ ale konštatuje, že príliš často je za samovraždou ukrytá túžba po živote. „Tento problém je tragický a večný a čím viac sa pred ním snažíme uniknúť, tým viac nás ťaží.“⁴⁶ Ambivalentnosť vyjadril aj SCHELER, keď odmietol tragično stotožniť s jeho rôznymi vysvetleniami.⁴⁷

Tragika sa ďalej prejavuje aj v tom, že človek sa rovnako bojí života ako smrti. FREUDOV žiak a spolupracovník, Otto RANK, opísal túto situáciu človeka v štúdiu *Strach zo života a strach zo smrti*.⁴⁸ Začarovaný kruh (*circulus vitiosus*) podľa neho vzniká už na základe uvoľňovania, či potlačania inštinktov: užívanie života zväčšuje strach zo smrti, potlačanie inštinktu zväčšuje pocit viny.⁴⁹ Takto sa problém človeka stojaceho pred nevyhnutnosťou smrti stáva naozaj bezvýchodiskovým.

Na záver tohto krátkeho prehľadu postojov k smrti u sekularizovaného človeka Západu uvediem DERRIDOVU výstižnú charakteristiku kontradikcie, ktorá sa nachádza pri samej podstate veci: „Ak smrť ... pomenúva samotnú nenahraditeľnosť absolútnej singularity (nikto nemôže zomrieť namiesto mňa ani namiesto nikoho iného), potom všetky príklady smrti na svete môžu presne ilustrovať túto singularitu. Smrť každého človeka, smrť všetkých, ktorí môžu povedať 'moja smrť' je nenahraditeľná. Tak isto to platí o výraze 'môj život'. Každý iný je úplne iný. [*Tout autre est tout autre.*] Odtiaľ pochádza exemplárna komplikácia exemplarity: nič nie je nahraditeľnejšie, a predsa nič nie je menej nahraditeľné ako syntagma 'moja smrť'. Je to vždy záležitosť *hapax*, záležitosť *hapax legomenon*, niečo, čo je povedané vždy len raz, vždy znovu len raz.“⁵⁰ Skúsenosť smrti na Západe je teda „fundamentálne aporetická“.⁵¹ Pokiaľ sa ňou nezaobráame, lebo „sme na ňu zabudli ako na smrť“, v podvedomí žijeme akoby sme boli nesmrteľní. Ak ju začneme fenomenologicky analyzovať (čo je považované za „jedinú“ možnosť), dostaneme sa k apóriám heideggerovského typu, kde sa smrť stáva zdrojom starosti a strachu (*Angst*), ale zároveň znamená pre každého jedinca singularitu príležitostí, ktoré umožňujú autenticitu bytia. Tento rozpor je možné považovať za zdroj toho, čo UNAMUNO nazval „tragický pocit zo života“.

⁴³ FREUD, S. *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, Leipzig : Intern. Psychoanalytischer Verlag, Ges., 1922, s. 357.

⁴⁴ UNAMUNO, M. DE *The Tragic Sense of Life*, London : Macmillan and Co., 1921, s. 94.

⁴⁵ „Ak je pravda, že mám úplne zomrieť, hovoríme si, potom, keď budem anihilovaný, svet prestane existovať, pokiaľ ide o mňa, je s ním koniec. Prečo teda neskoncovať s tým ihneď, takže nebude môcť vzniknúť nové vedomie, ktoré je odsúdené na znášanie mučivých ilúzií pominuteľnej a zdanlivej existencie? Ak ilúzia života, života len pre život samotný, alebo pre iných, ktorí sú rovnako odsúdení na smrť, neuspokojuje dušu, načo je život? Naším najlepším liekom je smrť.“ (UNAMUNO, M. DE *The Tragic Sense of Life*, s. 44.)

⁴⁶ UNAMUNO, M. DE *The Tragic Sense of Life*, s. 45.

⁴⁷ „Auch hüte man sich, das Tragische selbst als Phänomen mit seinen metaphysischen, religiösen und sonstigen spekulativen Deutungen gleichzusetzen. Das Tragische ist nicht Werk oder Folge einer ‚Deutung‘ der Welt und der Weltbegebenheiten: Es ist ein fester und machtvoller Eindruck, den gewisse Sachen machen — und der selbst wieder ganz verschiedenen ‚Deutungen‘ unterworfen werden kann.“ (SCHELER, M. *Abhandlungen und Aufsätze I*, Leipzig : Verlag der weissen Bücher, 1915, s. 281.)

⁴⁸ *Lebensangst und Todesangst* (RANK, O. *Technik der Psychoanalyse III*, Leipzig und Wien : Franz Deuticke, 1931, s. 35.)

⁴⁹ „Der circulus vitiosus schließt sich durch die Erfahrung, daß die Befreiung des Triebes von Hemmungen Angst verursacht, weil das Leben und Erleben die Angst vor dem Tode steigert, und daß andererseits der Triebverzicht die Schuld vermehrt...“ (RANK, O. *Technik der Psychoanalyse III*, s. 51.)

⁵⁰ DERRIDA, J. *Aporias*, Stanford : Stanford University Press, 1993, s. 22.

⁵¹ ADKINS, B. *Death and Desire in Hegel, Heidegger and Deleuze*, p. 7 [16]

3. FENOMENOLÓGIA SMRTEL'NOSTI V GENEZIS 3

Ako som uviedol na začiatku, v tretej kapitole Genezis môžeme vidieť v skúsenosti človeka odhaľujúce sa fenomény smrti, ktorá neznamená fyzické ukončenie života. Jazyk, ktorým sa tu udalosť opisuje, samozrejme nie je jazykom modernej psychológie, ani filozofie. Ide o opis zážitku, prežívania, ktorý sa teraz pokúsime krátko interpretovať v súvislosti s fenomenológiou smrteľnosti, ako sme ju videli na príkladoch z minulosti aj súčasnosti.⁵² Urobíme dobre, ak tiež podrobíme historicko-kritickú metódu historicko-psychologickej kritike. Predpokladat', že človek v každom období bol rovnako ako dnes (ne)schopný počuť Boží hlas, alebo že Boh vždy v dejinách komunikoval s človekom tak, ako sa to deje dnes, je prejav nekriticky kritického troeltschovského historizmu.⁵³

(1) Prvý prejav smrti, ako je zaznamenaný v Genezis, je „otvorenie očí“.⁵⁴ V predchádzajúcom texte (Gn 3:5) je otvorenie očí spojené so sľubom „...budete ako Boh a budete poznať dobro a zlo“. V Gn 21:19 je tento pojem (פָּקַד) použitý o fyzickom videní, ale napr. v Ex 23:8⁵⁵ vyjadruje videnie situácie, ako ju vidí nestranný sudca, v porovnaní s videním niekoho, kto prijal úplatný dar. „Otvorenie očí“ má význam vnímania fyzickým očiam skrytých skutočností. Všetko, čo Boh stvoril, bolo dobré, ako to prvá kapitola explicitne konštatuje, čo však neznamená, že v ňom neboli javy a sily potenciálne ohrozujúce život človeka. Človek mal vládnuť (רָדָה) nad stvorením a opatrovať (שָׁמַר) záhradu Éden. Ak porovnáme opis stvorenia z Genezis 1-2 s opisom stvorenia v Knihe Jóbovej 38-41, zistíme, že kým v Genezis je zdôraznená hojnosť, harmónia, bezpečie, láska, mierumilovnosť, u Jóba je človek upozornený na nedostatky (Jób 38:41), tvrdosť a riziká života zvierat (Jób 39:6; 39:13-15).⁵⁶ Analógia s Jóbovým prípadom utrpenia je zrejma – Jóbovo utrpenie nie je možné vysvetliť z jeho hriechov, podobne aj „stvorenie u Jóba vykazuje prvky divosti a ohrozenia človeka, pred ktorými niet úniku“⁵⁷, lebo vyplývajú z podstaty stvorenia.

Objavenie sa smrti v Genezis 3 znamenalo začiatok vnímania nielen príjemných, láskavých stránok Božieho stvorenia, ale aj ohrození, ktoré tam boli prítomné aj predtým, ale boli „zakrývané“ priateľstvom a spoločenstvom človeka so Stvoriteľom. Bezprostredné uvedomenie ohrozenia, jeho prienik do ľudskej psyché, môžeme vidieť v uvedomení nahoty, ktorá neznamená len zážitok hanby spojený so sexualitou, ale hlavne pocit slabosti, nedostatočnosti, zlyhania a úbohosti (napr. Jób 1:21). V psycho-filozofických postojoch k smrti opísaných vyššie sa táto dimenzia fenoménu smrteľnosti prejavuje predovšetkým ako strach alebo „neblahé tušenie“.

(2) Druhá reakcia na smrteľnosť sa prejavila u človeka ako snaha zakryť svoje nahé telo. Človek ako dualita duše a tela, neviditeľného vnútorného sveta myslenia a viditeľného vonkajšieho sveta biologických procesov, dá sa tiež povedať dualita „vyšších“ a „nižších“ vzťahov, nechce byť nazeraný ako čistá, ponížujúca telesnosť.⁵⁸ Zakrytie nahoty pomocou „opaskov“ (חֲגוּרֹת) je pokus, ktorý seminálnym spôsobom ukazuje snahu človeka uniknúť z tlaku animálnej, bio-fyzickej reality

⁵² Napr. Walter BRUEGGEMAN tu vidí pôsobenie smrti, ktorá neprichádza pôsobením zvonku, ale pôsobí „svojou vlastnou váhou“: „In brief limits, the dynamics are not unlike those of Dostoevski. There is a strange slippage between the crime and the punishment. The torture of Raskolnikov is in seeing what is not there, in hearing voices and imagining threats. The power of guilt takes on its own life. It works its own destruction. Death comes, not by way of external imposition, but of its own weight. So the nakedness of 3:7 and the hiding of 3:8 already manifest the power of death, even before the Lord of the garden takes any action.“ (BRUEGGEMANN, W. *Genesis*, Atlanta : Westminster John Knox Press, 1982, s. 48.)

⁵³ Výstižne tento postoj vyjadril GUNKEL, keď napísal: „Wir sind im stände, dergl. als Naivität antiker Menschen zu verstehen, aber wir weigern uns, an solche Erzählungen zu glauben.“ (GUNKEL, H. *Genesis*, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1922, s. XI.)

⁵⁴ Gn 3:7 (וַתִּפְקְדָה עֵינֵי שָׁרָה) Triviálne tvrdenie, že to neznamená, že predtým chodili so zatvorenými očami, či dokonca že boli slepí, je snáď nadbytočné, ale, žiaľ, často sa Biblii podobné nezmysly pripisujú. ORIGENES hovorí: „Otvorili sa im oči zmyslov (ὀφθαλμοὶ τῆς αἰσθησεως), ktoré boli doteraz zatvorené preto, aby mohli vidieť očami duše (βλέπειν τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ)“ (ORIGENES *Contra Celsum VII,39.*)

⁵⁵ הַשָּׂמַר יַעֲרֵר פְּקָדִים

⁵⁶ HANES, P. *Teológia katastrofy podľa Knihy Jóbovej*, Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2008, s. 175.

⁵⁷ HANES, P. *Teológia katastrofy podľa Knihy Jóbovej*, s. 176.

⁵⁸ „Pocit hanby patrí akoby k jasným nejasnostiam ľudskej prirodzenosti. To preto, lebo jedinečné miesto človeka v štruktúre sveta a jeho entitách je medzi božskosťou a animálnosťou.“ (SCHELER, M. *Person and Self-Value*, Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1987, s. 3.)

a vytvorí kultúru, ktorá jeho stálu prítomnosť smrti poprie, alebo aspoň zakryje.

Zakrytie slabosti a zraniteľnosti ľudského bytia, ktoré je bežne vnímané ako „nižšie“ alebo „živočíšne“, sa prejavuje „zabudnutím“, či popieraním smrteľnosti. V Zjavení Jánovom odkazuje Ježiš do Laodicey: „...nevieš, že si biedny, poľutovaniahodný, chudobný, slepý a nahý.“ Toto „nevieš“ môže vrcholiť v tom, čo sa dá nazvať „boho-komplex“.⁵⁹ Podstatou je zakrytie nepríjemnej reality nielen pred inými ľuďmi, ale aj pred sebou.⁶⁰

(3) Tretí, zrejme najzávažnejší, prvok odhalenia prítomnosti zomierania je v pokuse ukryť sa pred Jahvem. Tento fenomén smrti je prípadom toho, čo by sme mohli nazvať biblickou definíciou smrti – smrť ako odcudzenie a oddelenie od Boha, ktorý je jediným prameňom života. Pokus človeka žiť *etsi deus non daretur*, ktorý sa tu v zárodočnej forme prejavil útekem medzi stromy (Gn 3:8) vo chvíli, keď počul zvuk Jahveho krokov.⁶¹ Znovu tu nie je udaná príčina, prečo sa človek ukrýva. Ak si pomôžeme fenomenologickou analýzou, môžeme citovať psychiatra SZASZA, ktorý prirovnal vysvetlenie k dravosti vo svete zvierat: „V kráľovstve zvierat vládne pravidlo 'Zožer, alebo buď zožraný!'. V kráľovstve človeka je to pravidlo 'Definuj alebo buď definovaný!'“.⁶² Toto satirické vyjadrenie korešponduje s HEIDEGGEROVÝM konštatovaním, že bytie sa bezprostredne dáva nie vysvetleniu, ale inštinktu a vôli.⁶³ Vysvetlenie zo strany Vševedúceho je pre človeka ohrozením, pretože nielenže ohlasuje možnosť ovládania, ale dáva tušiť budúci Boží súd. Ak teda smrť prerušuje vnímanie života „zvonku“ (od Boha), ostáva fenomenologická interpretácia „zvnútra“ (z fenoménov vedomia) a človek uteká a búri sa proti tomu, aby ho Boh „vysvetlil“. Odteraz si človek bude vymýšľať bohov, ktorých môže sám vysvetliť, pochopiť, a až potom v nich „verit“.

4. ZÁVER

Genesis 3 nie je text písaný tzv. „vedeckým“ jazykom. Ale práve preto nie je zaťažený interpretačnými ani svetonázorovými modelmi a podáva „živý zážitok smrti“ tak, ako sa prejavil v jeho bezprostrednej a inštinktívnej forme. Človek bol stvorený do vzťahu so Stvoriteľom, prameňom života. Prerušenie tohto vzťahu znamená odrezanie od života, smrť.⁶⁴ Autor Listu Hebrejom konštatuje, že strach zo smrti drží človeka v otroctve.⁶⁵ Kristova smrť a vzkriesenie oslobodzuje (ἀπαλλάσσω), čo však neznamená, že smrť aj u kresťanov nevyvoláva bolesť a smútok. C. S. LEWIS po strate manželky napísal: „Je ťažké mať trpezlivosť s ľuďmi, ktorí hovoria, 'Smrť nie je', alebo 'Na smrti nezáleží!‘“.⁶⁶ Smrť je aj pre človeka, ktorý čaká vzkriesenie „posledným nepriateľim“ (ἔσχατος ἐχθρὸς 1Kor 15:26). Okrem toho, „nikdy nevieš, nakoľko niečomu veríš, kým sa ti pravdivosť, či nepravdivosť tej veci nestane záležitosťou života a smrti.“⁶⁷

⁵⁹ Slovník psychiatrie definuje „komplex“ ako „potlačené idey, ktoré majú nevedomé činnosti“ (THAKURDAS, H. – THAKURDAS, L. *Dictionary of Psychiatry*, Lancaster : MTP Press Ltd. 1979, s. 13.)

⁶⁰ Problém nahoty vyriešil Jahve oblečením človeka do „kožených šiat“ (עֹרֹת עֹרֹת Gn 3:21). Tu je východisko pre teológiu obetovania, ale táto téma presahuje tématiku tejto práce.

⁶¹ קוּל יְהוָה אֱלֹהִים מְתַהַלְּךָ - niektoré preklady znejú, že *počuli hlas* Hospodínov. Zdá sa, že textu lepšie zodpovedá, že počuli zvuk, ktorý spôsobuje chôdza.

⁶² SZASZ, T. S. *The Second Sin*, New York : Doubleday and Company, 1973, s. 20.

⁶³ „Das Sein der Gegenstände ist nur in der Trieb- und Willensbezogenheit unmittelbar gegeben.“

(HEIDEGGER, M. *Sein und Zeit*, s. 210.) **Psalm 104:29** Len čo odvrátiš svoju tvár, už sa trasú; odnímaš im dych a hneď hynú a vracajú sa do prachu.

⁶⁴ Žalme 104:29 túto závislosť stvorenia na Stvoriteľovi vyjadruje slovami: „Len čo odvrátiš svoju tvár, už sa trasú; odnímaš im dych a hneď hynú a vracajú sa do prachu.“

⁶⁵ φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. (Heb 2:15)

⁶⁶ LEWIS, C. S. *A Grief Observed*, San Francisco : HarperCollins, 2001, s. 15.

⁶⁷ LEWIS, C. S. *A Grief Observed*, s. 22.